

PESA INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

*PESA ULUSLARARASI SOSYAL
ARAŞTIRMALAR DERGİSİ*

November 2023, Vol: 9, Issue: 3
e-ISSN: 2149-8385

Kasım 2023, Cilt: 9, Sayı: 3
ISSN: 2528-9950

Journal homepage: <http://dergipark.gov.tr/pesausad>

Doi:

MECİD HÂKİMİ HORAM, KAŞKAYLAR VE İRAN MİLLİ HAREKETİ (KAŞKAYİHA VE NEHZET-İ MİLLİ-Yİ İRAN), TAHT-I CEMŞİD, 1392 (2013), 187 SAYFA.

Zühre Nur CELEP

znurpeh@hotmail.com Orcid: 0000-0003-4917-6034

Kitap İnceleme

Geliş Tarihi: 30 Eylül 2023

Kabul Tarihi: 30 Kasım 2023

Mecid Hâkimi Horam tarafından ele alınan bu çalışma, çağdaş İran tarihinde Kaşkayların siyasi anlamda en aktif rol oynadığı Muhammed Musaddık dönemine odaklanmaktadır. Rıza Şah Pehlevi ve ardından Muhammed Rıza Şah Pehlevi dönemlerinde pasifize edilme ve baskı politikalarına maruz bırakılan Kaşkaylar, Musaddık'ın Muhammed Rıza Şah Pehlevi'nin karşısında konumlanmasından ve yine onun petrolü millileştirme hareketinden etkilenerek Musaddık'ın en büyük destekçileri arasında yer almışlardır. Bu bağlamda Kaşkayları temsil eden öncü liderler, Milli Cepheye katılmışlar ve bu harekette etkili rol oynamışlardır. Musaddık'ın bir darbeye iktidardan uzaklaştırılması ve Muhammed Rıza Şah'ın gücünü sağlamlaştırmasıyla birlikte Kaşkaylar güçlerini kaybetmişlerdir. Muhammed Rıza Şah ve Musaddık sonrası yeni kurulan hükümetin, bu aşiretin siyasi sistemini çökertme girişimleriyle birlikte Kaşkayların geleneksel yapısı büyük oranda ortadan kaldırılmış ve bundan sonra Kaşkay ili bir daha eski gücüne kavuşmamıştır. Bu çalışma, Musaddık döneminde Kaşkayların oynadıkları role odaklanmakta olup bu aşiretin söz konusu dönemdeki faaliyetleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Kitap toplamda dört bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölüm "Milli Hareketin Başlangıcına Kadar Kaşkay İlinin Yapısı, Tarihi ve Fonksiyonuna Bir Bakış" başlığını taşımaktadır. Yazarın bu bölümü ele almasındaki amacı, asıl konuya geçmeden önce Kaşkaylar arasında Musaddık figürünün çok parlamasındaki alt faktörleri Kaşkayların siyasi geçmişini incelemek suretiyle ortaya koymaktır. Bu bağlamda Musaddık dönemine kadar Kaşkayların siyasi tarihi ve tarihi süreç içerisindeki fonksiyonları ele alınmıştır. Bu bölümde Kaşkayların Fars eyaletine gelişine ilişkin bilgiler aktaran yazar, onların nereden geldiğiyle ilgili kesin bilgiler bulunmadığını belirtmekle birlikte bu konuya yönelik kesin olan tek şeyin, onların gelişinin tek seferde ve eş zamanlı olmadığına dair görüş olduğunu belirtmiştir. Daha sonra yine Kaşkayların hangi taifelerden müteşekkil olduğuna kısaca değinilmiştir. Kaşkayların çağdaş tarihini Savlet-üt Devle'den başlatan yazar, bu kısımda onun döneminde öne çıkan bazı önemli konuları ele almıştır. Söz konusu süreçte, Fars eyaletinin siyasi olarak ikiye bölündüğünü, Kohgiluyeh ve Buyeh Ahmed bölgeleri dışındaki Batı ve Kuzeybatı kesimlerin Kaşkayların elinde olduğunu buna mukabil doğu ve güneydoğu bölgelerinin ise Kavamülmülk ve Kavami

ailesinin elinde olduğunu belirten yazar, bu iki parlayan güç arasında söz konusu bölgede meydana gelen mücadelelere yer vermiştir. Yine bu süreç içerisinde bu bölgede etkin rol oynayan İngilizlerin, Kaşkayların siyasi hayatları üzerinde sahip oldukları etkin pozisyonu da değinilen konular arasındadır. Daha sonra yazar, Rıza Han'ın iktidara gelişinin Kaşkaylar üzerindeki etkisini irdeleyerek 1928-1929 yılları arasında meydana gelen Kaşkay isyanından bahsetmekte ve bu isyanı Rıza Şah'ın iktidarı ve kendilerine yönelik politikalarıyla ilişkilendirmektedir. Bu bölümü 2. Dünya Savaşı sırasında Kaşkayların faaliyetlerine ilişkin bilgiler aktararak noktalamaktadır.

İkinci bölüm "Musaddık Hükümetinin Birinci Döneminde Petrolün Millileştirilmesi Hareketi Bağlamında Kaşkayların Fonksiyonu (Başlangıçtan 21 Temmuz 1952 Yılına Kadar)" başlığını taşımaktadır. Bu bölüm, Kaşkay kardeşlerin (iç kanalda milli cephenin üyesi olan Hüsrev Han Kaşkayı ve dış kanalda yabancı elçilerle ve önemli iş adamlarıyla görüşmeler gerçekleştiren Nasır Han Kaşkayı) Musaddık dönemindeki etkin rolleri gözler önüne serilmek amacıyla ele alınmıştır. İran'ın çağdaş tarihinde genellikle aktif rol oynayan Kaşkayların, Musaddık dönemiyle birlikte güçlerinin zirvesine ulaştıkları ifade edilmektedir. Pehlevilerle iyi bir ilişkiye sahip olmayan Kaşkaylar, Milli Cepheye ve Petrolün millileştirilmesi hareketine destek vererek Musaddık'ın başbakan olmasıyla birlikte ülkenin iç siyasetinde daha etkin rol oynamaya başlamışlardır. Bu bölümde, Musaddık adına Nasır Han'ın İngilizlerle petrol konusunda yapmış olduğu görüşmeler ve bu görüşmelerde İngilizlerin İran kamuoyunda kendilerinin aleyhine yönelik sert tepkileri dile getirmeleri ve yine İngilizlerin, Kaşkayları Musaddık'tan ayırma teşebbüsleri ve bunun sonuçsuz kalması aktarılmıştır. Bu bilgilerin verilmesinin ardından oğlunun hastalığı dolayısıyla Amerika'ya giden Nasır Han'ın, gitmeden önce Musaddık'la yapmış olduğu istişareler neticesinde Amerikalı şirketlerle ve iş adamlarıyla petrol satışı konusunda görüşmeler gerçekleştirdiği, ancak görüşme yaptığı bazı isimlerin petrol satışı konusuna ilgi duymasına rağmen bunun İngilizler tarafından engellendiği bilgileri aktarılmaktadır. Bu bölüm, Musaddık'ın, Muhammed Rıza Şah'la ters düşmesi sonucu istifa etmesi ve bunun üzerine Kaşkayların isyan etmesi ele alınarak noktalanmaktadır.

Üçüncü bölüm "Musaddık Hükümetinin İkinci Döneminde Petrolün Millileştirilmesi Hareketi Bağlamında Kaşkayların Fonksiyonu (21 Temmuz 1952 İsyânından Darbenin Sonuna Kadar)" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde; Musaddık'ın ikinci kez başbakanlık görevine getirilmesi, bu süreç içerisindeki faaliyetleri, Kaşkayların bu dönemdeki faaliyetleri ve son olarak dış güçler tarafından Musaddık'a karşı gerçekleştirilen darbe ele alınmıştır. Bu bölümde aktarılanlar arasında Musaddık'ın kendisini ordunun yetkilerini kendi elinde toplaması yönündeki girişimi, Siyomi Tir (21 Temmuz) Hareketi'ni milli başkaldırı günü kabul etmesi, Saltanata bağlı hayır kurumlarının hükümetin denetimine alınması, Eşref Pehlevi gibi kişilerin ülkeyi terk etmeye zorlanması, sarayın denetim altına alınması gibi Musaddık'ın yeniden göreve gelmesiyle birlikte gerçekleştirdiği faaliyet ve uygulamalar yer almaktadır. Daha sonra bu dönemde Kaşkaylara ilişkin bilgiler aktaran yazar, Nasır Han'ın Siyomi Tir Hareketi sırasında aşiretin arasında olmadığını, Tahran'a girer girmez Musaddık'ın onu aşiretin arasına yolladığını ve Nasır Han'ın aşiretin yanına gittiğinde gerçekleştirdiği faaliyetleri ele almıştır. Bölümün sonuna doğru Musaddık'a karşı yürütülen İngiliz-Amerikan destekli darbe planından bahseden yazar, darbecilerin Kaşkayları etkisizleştirme teşebbüslerini ele almıştır. Bu bağlamda onların, darbe planını gerçekleştirebilmek için Bahtiyariler gibi bazı aşiretleri kışkırttıklarını belirten yazar, Musaddık'ı desteklemekten vazgeçmeyen Kaşkayların Bahtiyarilere karşı onun hükümetinin yanında yer alarak destek sağladığını ifade etmiştir.

Kitabın dördüncü bölümü, "Kaşkayların Darbeci Hükümete Karşı Tutumları ve İşin Sonu" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde genel olarak Kaşkayların darbe hükümetine karşı teşebbüsleri ve darbe hükümetinin Kaşkayları dize getirme çabaları ele alınmıştır. Musaddık'a karşı yapılan darbe hareketine karşı olan ve darbe sırasında da Musaddık'ı desteklemeye devam eden Kaşkay kardeşler, nüfuz ettikleri halkı isyana davet eden bir bildiri yayımlamışlardır. Yine bu bağlamda Tudeh Partisi liderlerinin de Musaddık'ı destekleyen Kaşkaylarla ilişki kurduğu belirtilmektedir. Buna karşılık yine bu bölümde Musaddık'tan sonra kurulan darbeci Zahidi hükümetinin Kaşkayları yatıştırma çabalarının olduğunu da

görmekteyiz. Nihai olarak merkezi hükümet ve onu destekleyen dış güçler karşısında tutunamayacaklarını anlayan Kaşkaylar, daha fazla direnme iradesi gösteremediler. Kitabın sonunda Musaddık'ın başbakanlığı ve sonrasındaki süreçte Kaşkayların, Musaddık'ı destekleme sebeplerini irdeleyen yazar; Kaşkayların saltanat ailesiyle ve İngilizlerle olan anlaşmazlığı, Musaddık ve Kaşkay ailesi arasında var olan eski dostluk bağı, Kaşkay aşireti liderlerinin kendilerinde bulduğu vatanseverlik, doğruluk ve istikrar gibi hasletlerin Musaddık'ın şahsiyle uyuşması gibi hususların bu konuda etkili olabileceği kanısına varmıştır.

Bu çalışma genel olarak Petrolü Millileştirme Hareketi bağlamında Kaşkayların faaliyetlerine odaklanmış olsa da içerisinde Kaşkay ilinin tarihi geçmişi, aşiret yapıları ve İran'ın çağdaş tarihindeki yeri gibi önemli meselelere de işaret etmektedir. Söz konusu çalışmada Farsça arşiv belgelerinin yanı sıra hatıratlar, Farsça literatürler ve çeviri eserler kullanılarak kaynak zenginliği sağlanmaya çalışılmıştır. Çalışma modern İran tarihinde önemli bir şahsiyet ve dönem olarak öne çıkan Musaddık ve başbakanlığı döneminde literatürde pek de ele alınmayan Kaşkayların bu dönemde sahip oldukları işlev ve faaliyetlerini incelemesi bakımından dikkate değerdir.

KAYNAKÇA

Mecid Hâkimi H. 1392 (2013). *Kaşkaylar ve İran Milli Hareketi (Kaşkayihâ ve Nehzet-i Milli-yi İnan)*. Taht-ı Cemşid.